

KAZAKÇA AKRABALIK İSİMLERİ VE ONLARIN SÖZLÜ İLETİŞİMDE KULLANIM ÖZELLİKLERİ*

Kazakh Names for Relatives and Their Peculiarities in Oral Speech

Doç. Dr. Zubaida SHADKAM**

ÖZ

Her toplumun yaşam tarihi boyunca dilinde oluşan ve kalıplaşan bir takım dil birimleri, kalıp sözleri ve atasözleri gibi kültür ürünleri vardır. Onlar aynı zamanda, o toplumun yaşam tarzını, düşünce sistemini, yaşadığı olayları ve hayallerini yansıtan bir mecmuadır. Böyle bir mecmuayı incelemek ve araştırmak herhangi bir toplumun kültürel geçmişini anlatabilecek ve gün ışığına çıkarabilecektir. Bilindiği gibi her ulusun kendine özgü milli özellikleri ve farklılıklarını özünde barındıran ve yansıtan birtakım kültür ürünü, örf ve adet dizini vardır ki bunlar, aynı zamanda hem maddi hem manevi ürünlerin taşıyıcısıdır. Bunlar arasında asırlara uzanan derin tarihiyle, sistematik yapısıyla, uluslararası ve kültürlerarası iletişimde sahip oldukları farklı tanımlarıyla ve çok önemli konularıyla akrabalık isimlerini gösterebiliriz. Akrabalık isimleri, ulusun manevi dünyasını tasvir eden, derin anlamı olan etno-kültürel içeriğe sahip olgulardır ve farklı bir yapıya sahiptirler. Milli değerlerimizden biri olarak toplumumuzun temel taşı niteliğindeki bu isimlerin anlamı son zamanlarda zayıflamakta ve unutulmaktadır. Bu bağlamda, aile ve akrabalık ilişkilerini korumada hayati önem taşıyan “akrabalık isimleri” konusunda etnolinguistik, kültüroloji ve sosyolinguistik açıdan yeni ve farklı bakış açılarıyla incelemeler yapma gereği hissedilmektedir. Makalemizde, hızla küreselleşen dünyada ulusal kültür ve kimliğimizi korumada önemli yer tutan aile ve akrabalık kavramının dildeki yansımaları ve kullanım özellikleri Kazakçadaki durumu daha açık bir şekilde ortaya koyabilmek için yer yer Türk kültüründeki görünümünden yararlanılarak ele alınacaktır. Amacımız Kazakçadaki akrabalık isimlerinin sınıflandırılmasını incelemek, bu sınıflandırmada rol oynayan önemli etkenleri ve ahntılan bazı akrabalık isimlerini örneklerle değerlendirmek olacaktır. Bununla birlikte akrabalık isimlerinin bünyesinde saklı olan manevi kültür izleri, akrabalık isimlerinin sözlü olarak kültürlerarası iletişimde kullanım özellikleri ve alanı örneklerle sergilenecektir. Sonuç olarak aile ve akrabalık ilişkilerinin zayıflamasıyla gün geçtikçe kullanım alanı ve anlamı daralan akrabalık isimleri üzerine Kazakça ve yer yer Türkçe örnekler üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Akrabalık isimleri, isimlerin anlamları ve bu isimler arasındaki ilişkiler, Kazakça, kültürel değerler, sözlü iletişim.

ABSTRACT

Every society has its own system of cultural products as trite speech units, cliches and proverbs and sayings which have been established during the development of their language. At the same time, they constitute a special system which reflects the society's life style, reasoning, past situations and dreams. As a result of studying this special system it is possible to explain the cultural bygone of a society and to reveal its peculiarities. Cultural products, traditions and customs, which comprise peculiarities and distinguishing features of every nation are at the same time the medium of physical and spiritual products of culture. Among all these, names for relatives are one of the most important part of this complex system with its rich and deep history, systematic structure, varied descriptions used in international and intercultural relations and with the extremely significant statuses. Names for relatives are units with ethno-linguistic content of deep meaning and revealing spiritual life of a nation and own a conceptually different structure. Meanings of these names which are the basis of our national values are being forgotten and weakened recently. Consequently, there is an urgent task to study the names for relatives which play an important role in preserving such values as family and kin relations from the new and varied ethnolinguistic, cultural and sociolinguistic viewpoint. In this paper, we will explore the reflections and usage characteristics of the concept of family and kinship, which have an

* Geliş tarihi: 25 Eylül 2017- Kabul tarihi: 24 Ağustos 2019

Zubaida, Shadkam. "Kazakça Akrabalık İsimleri ve Onların Sözlü İletişimde Kullanım Özellikleri" Millî Folklor 123 (Güz 2019): 40-53

** Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi Şarkiyat Fakültesi Türksoy Bölümü, Kazakistan, zubaida.68@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2080-3671

important place in protecting the national culture and identity in a rapidly globalizing world, in order to reveal the situation in Kazakhstan more clearly. We also provide some examples of its usage in Turkish culture. Our aim is to examine the classification of kinship names in Kazakh, to consider the important factors playing a role in this classification and provide some examples of kinship names. Alongside this, spiritual peculiarities preserved in the world of names for relatives, specific features of using names for relatives in speech and intercultural relations are discussed and supplemented with examples. Last of all, names for relatives in the Kazakh and sometimes in Turkish languages whose meaning and sphere of use have been narrowing day by day with the weakening of the institution of family and kin relations are evaluated.

Key Words

Relatives' names, meanings of the names and relations between the names, Kazak language, cultural values, oral speech.

Giriş

Akrabalık anlayışının oluşması ve gelişmesi belli bir milletin yaşam tarzı, kültürü, örf ve âdetleri, gelenek görenekleri ve millî şuuruyla derinden bağlı ve ilişkilidir. Dolayısıyla bunun tarihsel ve etnik bir kavram olduğu söylenebilir. Kazakçada akraba ilişkileri ve isimleri sistematik olarak birkaç gruba ayrılır.

Ord. Profesör Abdüali Haydar “Kazaklar Anadili Dünyasında” adlı etno-linguistik sözlük çalışmasında insanlar arası ilişkileri akrabalık ve yakınlık bakımından iki gruba ayırarak incelemeye alır. Adı geçen çalışmada konu şu şekilde açıklanmaktadır: “... insanoğlunun toplumsal, kabilesel, akrabalık, yakınlık-uzaklık ilişkileri bir ulusun varlığının ve geçirdiği gelişim süreçlerinde ortaya çıkan çok eski ve geleneksel oluşumunun bir göstergesidir.” Eserde akrabalık ilişkileri neslin yetişmesi çerçevesinde ele alınarak “ata jurt” (baba tarafı), “nağaşı jurt” (anne tarafı) ve “kayın jurt” (eş tarafı) olarak üç ana gruba ayrılmaktadır.

Abdüali Haydar’a göre Kazaklarda akrabalık ilişkileri “diğer Türk boylarına nazaran daha derin ve kapsamlı olarak gelişmiş, şekillenmiştir”. Kendisi de çalışmasında bununla ilgili yüzlerce isim, binlerce deyim ve atasö-

zü ile kullanılan diğer kelimeler hakkında birçok örnek vermektedir (Haydar 2009: 312).

S. Emiroğlu “Türkçe Sözlük’teki Akrabalık Adlarının Tasnifi” adlı makalesinde, akrabalık ilişkilerine geçmişten beri önem veren Türkler “İslamiyet ile tanıştıktan sonra İslam’ın akrabayla ilişkiyi önemseyen; akrabayı korumak, sahip çıkmak gerektiğini vurgulayan anlayış temelinde de akrabalık ilişkilerini pekiştirip geliştirdiklerini söylemektedir. Kur’an’da ve hadislerde akrabalık ilişkilerinden söz edilmiş akraba ziyaretlerinin (sılayrahim) önemi belirtilmiştir. İslam dininin akrabaya verdiği önem Türk toplumunda yansımaları bulmuş ve güçlü akrabalık ilişkileri oluşturmuştur.” (Emiroğlu 2012: 1693) diye vurgulamıştır. Ancak kanaatimizce bu konu Anadolu Türklerinin diline Arapça ve Farsça kökenli akraba adlarının yerleşmesine neden olduğu gibi amca, dayı, hala ve teyze çocuklarının evlenmelerine izin veren İslam dininin özellikleri, bazı Türk boylarının akrabalık ilişkilerinin boyutunu da etkilemiştir. Orta Asya’nın geniş bozkırlarında yaşayan Kazak Türklerinin İslamiyet’i kabul etmelerine rağmen bu durumdan Anadolu Türkleri kadar etkilenmemiş olduklarını ve eski

Türklerin akrabalık, yakınlık, aile ilişkilerine ve adlarına bağlı kaldıklarını söyleyebiliriz. Kazakçada, Arapça ve Farsçadan alıntı akrabalık isimlerinin hemen hemen hiç olmamasının bunun bir göstergesi olduğunu söyleyebiliriz. Orta Asya'nın uçsuz bucaksız bozkırlarında konargöçer şekilde yaşayan Kazak toplumunun bu yaşam tarzını sıkı ve güçlü ilişki olmadan sürdürmeyeceği bellidir. Bu nedenle Kazaklar arasında aile ve akraba ilişkilerine dayalı dayanışmada yalnızca din ve inanç faktörü değil var olma, ekonomi, siyasi ve idari güç edinme faktörlerine de dayanmaktadır. Bunun izlerini Kazak toplumundaki boyculuk, soyculuk, amengerlik¹, yedi göbeğini bilme ve yedi göbekten sonra evlenme gibi geleneklerde görebiliriz.

Genel olarak Türklerin kültüründe ve dilinde akrabalık isimleri birçok yönden Batı kültürü ve dillerindeki akrabalık ilişkileri ve isimlerinden farklıdır. Bunun nedeni onların akrabalık kavramı ve aile ilişkileri ile ilgili tamamen farklı anlayışa sahip olmalarıdır. Türklerde birey, akrabalık ve ailevi ilişkilerde kendi yeri, derecesi, görevi, yaşı ve cinsiyetine göre bir konuma sahiptir. Dolayısıyla aile üyelerinin kendi konumuyla ilgili çeşitli adlandırmaları olur. Örneğin Kazak Türklerinde herhangi birine *abısın* (elti), *aje* (nine), *kudaşa* (gelinin /damadın kız kardeşi) denilmediği gibi, Anadolu Türklerinde de herhangi bir şahsa *elti*, *baldız*, *enişte* diye hitap edilmez. Ancak Türk kültüründeki bu temayülün yanı sıra Anadolu Türklerinde, yerleşik yaşam tarzı ve Batı kültürünün etkisiyle *kuzen/kuzin*, *büyük anne*, *büyük baba* (grandmother,

grandfather) gibi sözcüklerin genel adlandırma olarak kullanımda olduğu görülürken Rusçada *дядя* (diyadiya), İngilizcede *uncle* (hem dayı için hem amca için kullanılır) şeklindeki ortak kullanımda olan akrabalık isimleri Kazaklarda bulunmamaktadır. Çalışmamızın amacı; Kazak Türkçesindeki akrabalık isimlerinin durumunu ortaya koymak, anlam, kullanım alanı ve kendi aralarında sınıflandırılışları konusuna açıklık getirmektir. Küreselleşme ve entegrasyon sürecinde toplumun temel taşı olan aile ve aile değerleri ile akrabalık ilişkilerini kuvvetlendirmede önemli etken olan akrabalık isimleri arasında güçlü bir bağ olduğu, dolayısıyla dilde akrabalık isimlerinin kullanımında anlam genişlemesine ve anlam genelleşmesine dikkat çekmek gerektiği düşünülmektedir.

Akrabalık isimleri; farklı kullanılışlarıyla ve görevleriyle, bize dilin gücünü ve kişiler üzerindeki etkisini gösteren sözlü kültür unsurlarımızdan biridir. Sözlü kültürde insanlar sözcüklerin büyümlü gücünü hissetmekle kalmaz onun etkisini de hissederler ve “en azından bilinç dışında inanmaları, kelimeleri zorunlu olarak söylenen, seslendirilen ve dolayısıyla bir güç tarafından harekete geçirilen şeyler olarak algılamalarına neden olur”. Bu anlamda, sosyolinguistik ve sosyo-psikolojik yönleriyle akrabalık isimleri, söylendikçe sadece bir söz edimi gerçekleşmez, aynı zamanda sözün “büyümlü gücü” ve insan üzerindeki etkisi de açığa çıkar. Sevgi, saygı, yakınlık, uzaklık (akrabalık açısından), yaşça ve aile ilişkilerinde büyüklük, küçüklük, cinsiyet gibi duygu ve durumları

ifade etmede ve dile getirmede kullandığımız sözcüklerin akrabalık ilişkilerimizin kan bağı yoluyla mı, evlilik yoluyla mı, ne derecede olduğunu açıklayıcı ve düzenleyici bir güç içerdiğine inanırız. Dolayısıyla akrabalık isimlerinin hem dilsel özelliğe, hem de psikolojik etkisi olan bir içeriğe sahip olduğunu görürüz. Ancak bunların psikolojik etkisi, tüm insanlarda ortak olmasına rağmen, dil ve kültür özellikleri açısından bakıldığında sosyolingüistik bağlamları birbirinden farklı olabilir. Bu yüzden akrabalık anlamını taşıyan sözler ve ifadeler her kültürde farklı ve değişik örf-âdet, inanç çerçevesinde tekrarlanan kavramlar olarak karşımıza çıkabilirler (Shadkam ve Demren 2017: 187).

Yöntemimiz, gerek basılı yayınlardan gerekse ağ ortamından Kazakçaya ait güncel ve kapsamlı sözlüklerin incelenmesiyle verilerin toplanması, değerlendirilmesi ve ihtiyaç hâlinde farklı dillerdeki görünümüne başvurularak yorumlanması şeklinde belirlenmiştir.

Kazaklarda akrabalık ilişkisi tek erkek tarafından oluşmayıp kızlar tarafından yani kızların çocukları yani “jiyenler/yeğenler” ile “nağaşı/dayı” arasındaki ilişki de dikkat edilmesi gereken önemli bir konudur.

Birçok kültürde olduğu gibi Kazaklarda da soyun devamı erkek tarafından devam ettiği için kızın çocukları yani yeğenler başka yabancı soydan sayılmaktadırlar. Halk ağzında bunu: “Jiyen el bolmas, jelke as bolmas/yeğenden el (halık, köy) olmaz, ense etinden de aş olmaz.” atasözü kızdan olan çocuğu yabancı kandan olduğu için yakın görmediğini ifade etse de

bu atasözüne karşılık olarak jiyender/yeğenler: “Jiyen nege el bolmasın malı bolsa, jelke nege as bolmasın mayı bolsa/ yeğen neden el (halk,köy) olmasın eğer serveti varsa, ense eti neden aş olmasın eğer yağlı olsa” diyerek kendilerine *nağaşı/dayı* tarafı ile sıkı akrabalık ilişkilerinin olacağını ve kopmayacağını vurgularlar. Yine de yeğenlerini kendi öz çocukları gibi benimsemek ve sahiplenmek Kazak kültürünün temel âdetlerindedir (Aygynbayev 1973: 49-50).

Kazaklarda akrabalık sistemi ve akraba isimleri yalnız ekonomik ve siyasi açıdan birlik beraberliği sağlamak için değil, aynı zamanda bireyin toplumdaki yerini ve pozisyonunu cinsiyet ve yaş faktörüne göre babası, annesi ve eşi ile olan bağ temelinde de açıklamaktadır. Burda cinsiyet faktörünü arap ya da uzak doğu kültüründe olduğu gibi kadın erkek ayrımcılığı temelinde bakmamak lazım diye düşünüyoruz zira konargöçer yaşam sisteminde bu faktörün olması yaşamda hiç kolaylık sağlamaz ayrıca Kazakların anlayış ve hayat felsefesine ters gelir.

Kazakların akrabalık sistemi sınıflandırılmış bir sistemdir. Bunu biz birçok etnografi çalışmalardan halk arasında yapılan araştırmalardan, incelemelerden ve derlemelerden de görebiliyoruz. Sınıflandırılmış bir sistem olmasının sebebi, bir akrabalık isminin hem dönürlük hem kan bağı akrabalık grubunda ortak bulunmasıdır.

Argynbayev Kazak akrabalık sistemini 4 gruba ayırır:

1- Kişinin baba tarafından yani kan bağı temelinde oluşan akraba adları: baba, ana, ata, ake,...

2- Anne tarafından (nağışı/dayı) oluşan akraba adları: nağışı aje, nağışı ata, nağışı ağa,...

3- Evlenme yoluyla edinilen akraba adları: kuyuw, ayel, baibişe, tokal, kayın, baldız,...

4- Dünürlük yoluyla edinilen akraba adları: kuda, kudağy, kudaşa, kuda bala gibi cinsiyetlerine ve yaşına göre ayrı ayrı sınıflandırmıştır (Argy-nbayev 1973: 55-58).

Akrabalık tarihî ve etnik bir kavramdır. Onun kalıplaşması ve gelişmesi belirli bir ulusun hayatı ile, yaşam ve geçinimi, kültürü ile, örf âdeti, gelenek ve şuuru ile bağlantılıdır.

Diuanova'nın aktardığına göre Kazakçadaki akrabalık isimleri iki çeşit akrabalık ilişkisini anlatmaktadır: 1- Kan bağı yolu ile (Kognatsiyalık), 2- Nikâh yolu ile (Materimoniyalık) oluşan ilişki. Buna göre de akrabalık isimleri iki çeşit olur:

1- Kan bağı yolu ile oluşan akrabalığın isimleri: a- direk ana grup (baba, ata,...), b- direk küçük grup (ul,kız,bala,...).

2- Nikâh yolu ile oluşan akrabalık isimleri: a- Metrimonial (küyev, abısın,...), b- Kognatsiyalık (kuda, kudaşa), ki her biri üç alt grupta toplanır.

M.Ş. Sarıbayev Kazak dilinde akrabalık ilişkilerini bildiren 105'i kan bağı yoluyla 42'si ise nikâh yolu ile oluşan toplam 147 akrabalık isimlerini bildiren teriminolojik birim olduğunu öne sürmektedir (Diuanova 2010: 11-12).

Kazakçadaki bazı akrabalık isimlerinin anlamlarını, görevleri ile kullanım alanlarını şöyle açıklayabiliriz.²

Çalışmamızda, söz konusu terimlerin yalnızca konu ile ilgili anlamları ele alınmıştır.

Abısın: Erkek kardeşlerin veya erkek akrabaların eşlerinin birbirleriyle olan münasebetine işaret eden akrabalık ismidir. Türkçe karşılığı "elti"dir.

Kazak toplumunda Abısınlar arasında eskiden günümüze kadar süren geleneksel kalıplaşmış adabımuaşeret kuralı vardır: Küçük eltinin (abısın) büyük eltisine ve onun kocasına karşı saygı ve hürmet göstermesi geleneksel Kazak toplumunda kalıplaşmış bir âdettir. Eltiler arasında birbirine karşı saygı ve sevgiye dayalı bir dayanışma olur. Bu vesile ile ailede, akrabalar arası hatta köydeki sorunları ve meseleleri çözümünde rol alıp hatta köyler arası bütünlük ve dayanışmaya etki edebilirler. "Abısın tatu bolsa as köp, ağayın tatu bolsa at kop/eltiler dost ve yakın olursa aş çok, kardeşler yakın olsa at çok." gibi Kazak atasözleri bu dayanışma gücünü anlatmaktadır. Buna dayanarak Abısınların etnokültürel tecrübede saygı ve sevgiyi, dayanışmayı, birlik ve beraberliği temsil ettiklerini söyleyebiliriz (Alimbay vd. 2017: 45).

Ağa: Akraba erkeklerin yaşça büyük olanıdır; genel olarak yaşı büyük olan erkeğe hitaben söylenen isim. Türkçe karşılığı "ağabey"dir.

Anne tarafından olursa ağa sözcüğünün önüne *nağışı* sözcüğü getirilir ve *nağışı ağa/dayı* olarak söylenir. Ağa kavramı genel olsa da, onu söyleyen kişi kendine kan bağına göre yakınlık derecesini: "birge tuğan ağa, tuskın ağa, atalas ağa, rulas ağa/öz ağabey, akraba ağabey, aynı deden

olan ağabey, aynı soydan olan yani soydaş ağabey” sözcükleri ile belirlenmektedir. Geleneksel Kazak toplumunda kendinden büyük erkeklere “ağa” demek görgü kurallarındandır.

Kazak kültüründe *ağa* ile *ini* yani *ağabey* ile *küçük erkek kardeş* ilişkisinin çok büyük önemi ve anlamı vardır. Bu ilişki ulusun koruma mekanizmasını düzenli ve devamlı kılıp ahlaki ve manevi değerler arasında yer alır. Bu değerler çerçevesinde ağaya öncelik verilmektedir. Kazak geleneği *ini*’den her zaman ağasına karşı saygılı, hürmetkâr olmasını beklemektedir. *Ağa* ise *ini*’sine her zaman yardım eder, destek gösterir. Ağabey-kardeş arasındaki ilişki ve bağı bu atasözlerinden de anlayabiliriz: “Ağası bardın jagası bar, inisi bardın tınısı bar/ağabeyi olan kişinin desteği ve arkası var, küçük erkek kardeşi olan kişinin huzuru var”, “ağağa karap ini osedi, apağa karap sinli osedi/ağabeye bakıp küçük erkek kardeş yetişir, ablaya bakıp küçük kız kardeş yetişir”, “öz ağasın ağalay almağan, kısı ağasın jağalay almaydı/öz ağebeyini ağabey görmeden başka birinin ağabeyinin desteğini ağabeyliğini alamaz”.

Kazak anlayışında “ağa” *ini* için büyük bir kale, bir sığınak, bir destek gibi övünç kaynağıdır. Kazaklar arasında kendinden büyük kişiye saygı ve hürmeti ifade etmek için “ağa tuttu/ağabey gibi görmek” kalıplaşmış kavram vardır. Kazak örf ve âdetinde kişi, kendi öz ağabeyi gibi gördüğü kişiye hürmetini göstermek için “ağay, ağatay, ağajan, ağajay” gibi hitap sözleri kullanır. Kazakistan’ın bazı bölgelerinde “ağa” sözcüğü yerine “tate”

ifadesine de rastlamak mümkündür (Alimbay vd. 2017: 46).

Eskiden Kazak kültüründe erken evlenip baba olan gençlere “ake” yani baba sözcüğü kullanılmamıştır. Genç babalara çocukları “ağa” diyorlardı. Yani ağabeyi gibi görürler ve “ake” yani baba sözcüğünü aslında dedelerine hitaben kullanıyorlardı. Dedelerinin ağabeyisine “ulken ata”, küçük kardeşine ise “kışı ata” sözcüğünü kullanıyorlardı. “Ağa” dedikleri babasının kardeşlerine yani amcalarına “ulken ağa”, bazen ata, bazen ağa, köke, ağatay, bazen de annelerinin verdiği takma ada “ağatay” sözcüğünü ekleyerek: “kenje ağatay, şırak ağatay” ya da isimlerinin sonuna “ağatay” sözcüğünü koyup “Sımagul ağatay” olarak da hitap ederlerdi. Bazen çocuklar kendileri *ağa* sözcüğünü ekleyip başka ad koyarlar mesela “tattı ağa, murttı ağa” gibi. Bu gelenek Kazakistan’ın yörelerinde hâlâ da süre gelmektedir (Argynbayev 1996: 45).

Ağayın: Aynı baba çocukları olan kardeşlerin akrabalığına işaret eden ortak isimdir; dedeleri bir veya aynı boydan olan yakın akrabalar; kardeş gibi yakın olan kişiler.

İlminski ağayın kavramını; Kırgızlarda (Kazaklarda) ağayınlık (akrabalık) baba tarafından sayılır. Bu kavram o kadar geniş ki 7 göbek ve ötesi de akraba sayılıp, yüzlerce hatta binlerce kişi bir soydan ve boydan olabilirler. Boy içinde akrabalık ilişkilerine saygılı ve vefalı kalmak için yedi göbeğe kadar Kazak akrabaları arasında evlilik gerçekleşmez (İlminski, 1860: 158). Türkçede ağayın kavramının tam karşılığı yoktur ama genelde akrabalar, kardeşler ifadesi kullanılır.

Ağayın-tuwıs: Bir köy ahalisi olarak günlük yaşam ve geçinim faaliyetlerini birlikte sürdürüp, birbirine destek olup, genetik olarak yakın akraba olan yani kan bağı olan ve dedeleri, cedleri bir olan kişiler ya da onlardan üreyen nesillerdir. Bu kavramı Kazakçadaki: “Sıylaskanga jat jaksı, jılıskanga ağayın artık/yabancılarla saygılı olmak, ağayınlar ile beraber göç etmek iyidir”, “Ağayın bir ölüde bir diride/akraba bir ölüde bir de yaşamda varlığını belli eder” gibi atasözleri “ağayın”ın yerini ve değerini açıklamaktadır.

Özellikle günlük yaşam ve geçinimde, hayvancılık, konargöçerlik yaşam döngüsüne bağlı örf âdet ve geleneklerin yerine getirilmesinde birlik ve beraberliğin yeri önemlidir. Bu görüşü “Tuwısı birdin uwısı bir, bölingendi börü jeidi/akrabasıyla bir olanın avucu bir olur, bölünüp ayrı kalanı kurt yer.” gibi Kazak atasözleri birlikte dirlik olduğunu kişilerin ailede, toplumda ufak tefek dargınlıkları, yanlışları büyütmeden sevgi ve saygı ile davranmayı öğütlemekte ve öğretmektedir. Bu düşünce ve anlayış temelinde Kazak kültüründe *ağayın-tuwıstar* yedi göbeğe kadar akrabalık ilişkilerini kesmeden, aynı atadan doğmuş kardeşler gibi ilişkilerini canlı ve sıkı tutarlar ve kendi aralarında evlilik yapmazlar. Bu geleneğin günümüzde genetik olarak doğruluğu ve faydaları kanıtlanmıştır. Yedi göbeği geçtikten sonra boy aksakalları ve büyükleri toplanıp boz yıldı kesip artık “jeti atağa tolystyk, jeke el bolystyk/yedi göbeği geçtik, ayrı bir boy olduk” diye hayır dua edip bundan sonra artık ev-

lilik yapılabileceğine hüküm verirler (Alimbay vd. 2017: 49).

Apa: Çocuğun öz annesi; öz kız kardeşlerin büyüğü, ablası, babanın annesi için kullanılır (*bölgesel bir sözcüktür*); yaşça büyük olan kadına saygı göstermek için kullanılan isim (*bölgesel bir sözcüktür*). Türkçedeki karşılığı duruma göre farklılık göstermekle birlikte “anne” ya da “abla”dır.

Kazakistan’ın birçok bölgesinde annesine hatta ninesine de “apa” denilmektedir. “Apa” yerine Jetisu bölgesine “apke”, Çimkent bölgesinde “apşe”, diğer bölgelerde ise “apay” denilmesi yaygındır. Kazak kültüründe küçük kardeşler “apa/abla”nın sözüne kulak asıp, görüşlerine önem verip saygıda kusur etmezler. Ailede büyük kız abla olarak küçük kardeşlerinin eğitiminde büyük rol oynar (Alimbay vd. 2017: 233). *Apa* sözcüğü bazı bölgelerde farklılık göstererek “apke, apşe” şeklinde de karşımıza çıkmaktadır.

Geleneksel Kazak kültüründe kızlar *inisine* apke, ağabeysine karımdas, apkesine (ablasına) *siyli* olur. Bazı bölgelerin ağız ve şive özelliklerine göre apke sözcüğünün *apeke, apşe, tate, apa, apay* biçiminde de kullanıldığını görebiliriz. Bununla beraber *apke/abla* sözcüğü günlük konuşma dilinde kendinden yaşı büyük kızlar ve kadınların akrabalık bağına bakmadan saygılı biçimde dikkatini çekmek için kullanılan seslenme ve hitap sözcüğüdür.

Aje: Baba ve annenin annesi; yaşça büyük olan hanıma hürmetle hitap etmek için kullanılan ifade. Türkçe karşılığı “nine”, “büyük anne”dir.

Kazak ailesinde “aje” çok değerli ve önemli konuma sahiptir. *Aje* yalnız

ailenin değil bütün sülale ve hanedanın da birlik ve beraberliğini sağlayan bir anadır. *Aje* gençlerin, gelinlerin eğiticisi ve danışmanıdır. Kazak toplumunda genel olarak genç ailelerin ilk çocuğunu *aje* yani büyük annesi bağrına basıp büyütür. Çocuk *ata-ajesinin kenjesi* yani en küçük ve son çocukları olarak büyür.

Nemere: Anne babanın oğlunun evlatları. Dededen sonraki üçüncü kuşak; dedesi aynı veya dedeleri kardeş kişilerin evlatları (erkek çocuğun çocukları). Türkçe karşılığı “torun”dur.

Toruna *aje* bakar, onu eğitir, büyütür. *Aje* ve *nemere* arasındaki bağ çok hassas ve güçlüdür. *Aje* ve *ata* için torunları yalnızca bir uğraş değil, eğitilen özel varlıktır. Kazak kültüründe görgülü olmak geleneksel eğitim ve terbiyede en üst düzeydeki eğitimin kanıtı olarak bilinir. *Aje* ve *ata* yanında büyüyen torunlar manevi açıdan da daha terbiyeli, eğitilmiş ve görgülü olup ilerde toplumda saygın kişiliğe sahip olurlar (Alimbay vd. 2017: 430).

Ana: Bu terim tüm Türk lehçelerinde bulunmaktadır. Birçoğunda “ana” – “şeşe” aynı anlamda kullanılır. Bazılarında ise ana – “şeşe” ve “ene” – “kayın ene” şeklindeki iki örneğin de kullanımında olması dikkat çeker. Akrabalık münasebeti ve derecesini gösteren bu sözcüğün esas anlamıyla birlikte “ana” sözcüğünün taşıdığı diğer anlamları da vardır. Örneğin Radlov sözlüğünde “şeşe” – anne; “apay” – hanım; “salikalı ayel, baibişe” – hanımefendi; “ayel jımsıtı/kadın, dişi” olarak gösterilmiş olsa da Kazak dili materyalleri arasında “ana” sözcüğü hiç gösterilmemiştir (Diuanova 2010: 90).

Ata: Öz babası; büyük baba, dede;

insanların akrabalık, yakın soyiçi alt-grubu; eşlerin kayınpederi.

Bu anlamların yanı sıra H. Mahmudov ve Ğ. Musabayev Kazakça Rusça sözlüğünde “ata” sözcüğünü dede, büyük baba; cet, baba; ebeveyin ve deyim olarak geniş manada: “atadan tугan altau edik, öle öle yedi kaldık”. Yani “Halk ölmez, yok olmaz.” şeklinde göstermişlerdir (Mahmudov, Musabayev 1995: 44-45). “Ata” sözünün anlamını ve kullanım şeklini İlminski sözlüğünde, “cet, baba” olarak açıklamış; “*jeti atasın bilmegen mürted / yedi ceddini bilmeyen mürteddir*”, “Ata-babadan kalgan/ cedlerimizden, babalarımızdan kalan” örneklerini vermiştir (İlminski 1860: 146-147).

Baibişe: *Etnografik terimdir*. Kadim Kazak toplumundaki çokeşli bir erkeğin üst rütbeli ilk eşine verilen isim; yaşlı ve saygın kadın.-

İslam dini çerçevesinde erkeklere dört eş alma hakkı verilmiştir. Aile reisinin ilk eşi Kazak kültüründe *baibişe* lakabını alır. Diğer eşler ise sıralarına göre *büyük tokal*, *kışı tokal* ve *kışılık tokal* lakaplarını alırlar. Bir erkeğin ilk eşi vefat edip ikinci kez evlenirse ilk eşi *baibişe* olarak kalacaktır. Türkçede *tokal* karşılığı kumadır.

Tek eşi olan bir erkeğin hanımı akıllı, toplumda, akrabalar arasında saygı, sevgi, hürmete sahip ve olgunluk yaşta ise ona da *baibişe* denilir. *Baibişenin* toplumdaki yeri ve itibarı *tokala* göre yüksek ve ağırdır. *Baibişe* aile reisi olmadan da ev ve aile meselelerini idare etme ve yönetme hakkına sahiptir. *Baibişenin* evi “büyük ev” dir ve gelen misafirler ilk bu eve gelip saygı ve hürmette bulunurlar. Geleneksel Kazak aile ilişkilerinde *tokal baibişe*-

nin adını söylemeyip ona “şese (anahlık, anne)” diye hitap eder. O, *baibişe*-nin yönetiminde ev işlerini yapar. Örf âdetlere uyup ona göre davranabilen *baibişe tokahın* çocuklarını da kendi çocukları gibi sahiplenir. Çünkü o çocuklar kocasının kanını taşımaktadır. Dolayısıyla kendi çocukları ile denk ve eş görür. *Tokahın* çocukları *baibişeye* “şese”, kendi annelerine “jeşeşe” diye hitap ederler (Alimbay vd. 2017: 602).

Baibişe yalnız ailede değil toplumda da üst ve saygın konuma sahiptir. *Baibişe*, toplum sorunlarını çözme ve halletme faaliyetlerinde de yer alabilmektedir. *Baibişe* bulunduğu ortamda yaşlı erkek olmadığı zamanlarda Kazakçada “malga, aska bata beruw” denilen dua etme yetkisine de sahiptir. Yani *baibişe*, yetişkin yaşlı erkeğin bulunmadığı zamanlarda kesilecek hayvanı kesmeden önce dua edebilir ya da yemekten sonra da sofraya duası okuyabilir.

Türkçe-Moğolca olan *baibişe* sözcüğünün etimolojisi ve yapılışı konusunda araştırmacılar “bay” ve “bişe” sözcüklerinin birleşmesinden meydana geldiğini öne sürmektedirler. Ev sahibi, kadının eşi, “bastauşı” (önder), “rubası” (boybaşı), aile reisi, ocak babası anlamındaki “bay” ile kadın, hanım, genç kadın manasındaki “bişe” kelimelerinin birleşmesiyle ses değişimine uğrayarak başçı, yönetici kadın manasındadır (Alimbay vd. 2017: 602).

Kuda: Eşlerin aileleri, akrabaları arasındaki dünürlük vasıtasıyla meydana gelen akrabalık ilişkisini bildirir. Damat ile gelinin babası, dedeleri, ağabeyleri, kardeşleri ve diğer akrabaları birbiriyle *kuda* yani *dünür* olurlar. Kudalık ilişkisinde yaş ve cinsiyet

faktörlerine göre Kazak toplumunda reşit olan erkekler *kuda* reşit olmayan erkekler ise *kuda bala* olurlar. Kazak kültüründe kudaları: *bas kuda*, *bauzdau kuda*, *karsy kuda*, *suiek jangırtgan kuda* olarak sınıflandırabiliriz.

Kudağı: Evlenen kız ve erkeğin anneleri, dünürlük ilişkisinde iki tarafta bulunan bütün kadınlar. Kazak kültüründe evlenen kız ve çocuğun anneleri en saygın ve önemli “kudağı”lar olarak bilinir. Kazak geleneğinde bu iki dünürün yeri ve birbirine karşı münasebetleri çok önemli ve ayrıcalıklıdır.

Kuda Bala, Kudaşa: Evli olan çiftlerin kardeşleri, dünür olan aile ve akrabaların genç erkekleri *kuda bala*, genç kızları ise *kudaşa* olurlar. Kazak kültüründe “kuda bala ve kudaşa” yaş olarak genç ve küçük olmalarına rağmen dünürlük ilişkilerinde özel konum ve değere sahipler (Alimbay vd. 2017: 762-763).

Akrabalık ilişkileri, genetik açıdan göz önüne alınarak kan bağı olan akrabalar (anne-baba ile bağlı), kan bağı olmayan akrabalar (evlilik ile bağlı) şeklinde iki grupta sınıflandırılabilir. Bunlar da kendi içinde anne, baba ve çocuklar 1. derece, dede, nine, torun ve kardeşler 2. derece, amca, hala, dayı, teyze, yeğen 3. derece akrabalar olarak isimlendirilir.

Bu konuya Doğan Aksan şu şekilde değinmektedir: “Belli bir dilde akrabalık isimlerin çokluğu veya azlığı sosyal yaşamdaki ilişkilerle ve ailevi/akrabalık ilişkileriyle doğrudan bağlantılıdır” (Aksan 2000:7). Aynı konuyu Prof. Dr. Nihat Nirun şu şekilde destekleyici mahiyette açıklamaktadır: “Toplumsal değerlerle dilin

beslenerek güçlendiği ortam ailedir. Toplumun kültürel değerleri bireyin bir parçası olarak kabul edilir ve bu, ailede devam ettikçe daha derin yerleşir” (Nirun 1994: 220).

Bilindiği gibi bir toplumda akrabalık temeli ailede oluşur. Aile bütünlüğünün ve birliğinin zayıflaması akrabalık ilişkilerinin de zayıflamasına neden olur. Sonuç olarak akrabalık anlayışı egemen gücünü kaybeder. Dilde akrabalık ilişkilerini ifade eden net ve özel sözcüklerle terimlerin yerine genel ifadeler geçmeye başlar. Bazı isimler ve sözcükler tamamen kullanımdan çıkabilir (Güner 2008: 541-563). Örneğin Kazakların akrabalık isimlerinin ve ifadelerinin Anadolu Türklerine nazaran daha net ve dar anlamda olduğu görülmektedir. Kazakçadaki *siñli* (kızın küçük kız kardeşi), *ini* (küçük erkek kardeş), *karındas* (erkeğin küçük kız kardeşi), *baur* (kardeş), *nağası ata* (annenin babası), *kudaşa* (dünürün kızı), *kuda bala* (dünürün oğlu), vb. gibi akrabalık isimlerinin günümüz Türkçesinde kullanım dışındalar. Bunların yerine “küçük kız kardeş, küçük erkek kardeş, kız kardeş, babaanne, yengenin ablası, ablamın görümcesi” şeklindeki genel isimler birkaç kelime ile ifade edilir. Dilde bazı kavramların, öğelerin anlamlarının kaybolmasına sebep olan bu durumu birkaç yönden inceleyebiliriz. Mesela Anadolu’ya yerleşen Türklerin yaşam sistemi ve tarzının değişmesiyle konargöçerlikten yerleşik ve şehir hayatına geçmeleri büyük ve geniş aile şeklini şartlar gereği sınırlı ve çekirdek aile şekline büründürmüş olabilir. Bunun için de akrabalık ilişkilerinin alanı daralmış,

akraba isimlerinde zamanla anlam ve kavram değişimine sebep olmuş olabilir. Burada dikkat çekmek istediğimiz konu mevcut akraba isimlerinin kullanılmaması ve yerine yabancı öğelerin tercih edilmesi, dilimizin ifade gücünü azaltmaktadır. Mesela “aje, ata, karındas, baur” gibi akrabalık isimlerinin kullanımının azalması ve unutulması ya da “ini”, “siñli” yerine üç sözcükten oluşan “küçük erkek kardeş, küçük kız kardeş” ifadelerinin kullanılması, dilde tasarruf olayını yok etmektedir. Türkçenin gücü deyimlerde, atasözlerinde, akrabalık isimlerinde, ikilemelerde, alkış kargış gibi dil birimlerinde saklıdır. Yaş, cinsiyet, akrabalık derecesi ve şeklini bir tek sözcükle net ve açık ifade edebilme gücüne sahipken onların dilimizde yetkin ve etkin biçimde kullanılmaması düşünülmesi gereken bir durum olduğu kanaatindeyiz. Akrabalık ilişkilerinin güçlü olması bir ulusun sosyal, ekonomik, idari hatta siyasi olarak da güçlü olması demektir. Kazaklarda cinsiyete göre kadınlara, kızlara yönelik akrabalık isimlerinin olması ya da kızın çocuğuna “jiyen”, oğlun çocuğuna “nemere” denilmesi cinsiyet ayrımı olduğundan değil, tam tersine kızın çocuğuna ayrı önem verilmesindedir. *Jiyen* ile *nağası* arasındaki ilişkinin önemi ve gücünü Kazak kültüründeki *kırk serkeş verme*³ geleneğinden anlayabiliriz.

Kazaklarda annelerin kardeş veya soydaş olması durumunda çocukları birbirlerine “böle” olur, Batı dillerinde ve bunun yansıması sonucu Türkiye Türkçesinde de *kuzen*, *kuzin* kelimelerinin son zamanlarda hem kız hem erkek kardeşlerin çocukları için kullanılmada olmasına dikkat çekmek

gerekir. Ne yazık ki dilimizden, konuşmalarımızdan kaybolan akrabalık isimleri ile beraber akrabalık ilişkilerinin anlamı, boyutu, özelliği ve değeri de kaybolacaktır.

Akrabalık isimleri aynı zamanda toplumun örf ve âdetini, dünya görüşünü, kültürel değerlerini kuşaktan kuşağa aktaran dil birimleridir. Bu birimler sırasıyla: toplumda, ailede bireylerin bağı, münasebetini düzenleyici; hitap, dikkat çekme, seslenme görevini üstlenmektedir. Yabancı bir şahsa, cinsiyeti ve yaşına göre seslenme görevinde akraba isimleri kullanıldığında yalnızca hitap etmek veya dikkat çekmek amacıyla kullanılmaz. “Ağa, ata, balam, kızım” gibi kelimelelere sevgi, samimiyet, yakınlık ve pozitif duygular yüklenir. Böylece bireylerarası iletişimin olumlu ve neticeli gerçekleşmesine vesile olur.

Örneğin *ağa* (ağabey) kelimesi, şahsın öz ağabeyi için kullanılmakla birlikte hem diğer erkek akrabalar hem de yaşça büyük olan herhangi bir erkek için kullanılır. *Otağası* ifadesi hem hanım tarafından kendi eşi için hem de yetişkin bir kimsenin başka bir evin sahibine yönelik hitap, dikkat çekme, seslenme görevinde de kullanılabilir. Burdaki *ağa* kelimesi baş, lider anlamındadır. Otağası eskiden halk ağası, el ağası olarak geniş manada kullanılmış olsa da günümüzde aile resisi, aile başı, saygın, yaşça büyük ve itibarlı kişiler için de kullanılmaktadır.

M. Tomanov ile T. Sayranbayev konuya şu şekilde açıklık getirmekte:

Konuşmacı *apa*, *ağa* dediğinde muhatap kişinin adını da birlikte zik-

rettiği bellidir. Yine de bu tür isim gruplarının kullanımındaki bir özelliği, bunların öncelikle herhangi bir kimse için de söylenebilmeleridir. *Apa* herhangi bir yaşlı kadın, *ağa* herhangi bir yaşça büyük erkek olabilir. Bu kişinin isminin Osman da, Ömer de, Ali de, Veli de veya Jandos da, Erbol da olması mümkündür. Yani şahısların *apa*, *ağa* diye adlandırdıkları gruplara işaret eder, özel bir grubun adı olabilir, fakat özel olarak bireyin şahsını açıklayıp ona işaret etmez. Diğer taraftan bunlar her zaman yalnızca akrabalığı, ailevi ilişkileri göstermek amacıyla kullanılmaz (Tomanov ve Sayranbayev 1980: 31).

İletişim süresinde kullanılan akraba isimlerinden ortaya çıkan hitap sözleri, Türkçede de yalnızca akrabalık bağına göre kullanılmaz. Türkçede hitap, dikkat çekme, seslenme görevi üstlenen *baba*, *ağabey*, *amca*, *dayı*, *anne*, *abla*, *teyze*, *kızım*, *yenge* gibi akraba isimleri hem akraba hem de tanıdık ya da yabancı herhangi bir kadın veya erkeğe (yaşına göre) hitaben söylendikleri bellidir. Konuşma esnasında bir kadına karşı ayrıca saygıyı ifade etmek amacıyla bu kelimelerin önüne *hanım* tabiri de eklenir:

-*Hanım teyze*, - *dedim*, - *Ömer evde mi?*

Kazak kültüründe *jeñge* ile *kayın singli* (görümce) ve *kaynısı* arasında sevgi, saygı ve güvene dayalı sıkı ve güçlü bağ vardır. *Jeñge*, *görümce* ve *kaynısının* sırdaşı ve güvenilir en yakın arkadaşı gibi olur. Özellikle gençlerin gönül işlerinde *jeñge* arabulucu, destekçi rol oynar. Örneğin M. Avezov'un eserinde Abay sevdiği kız Tokjan ile gizli buluşmasında *yenge-*

sinin ona ettiği yardım ve destekten dolayı yengesine teşekkür eder:

“*Abay jengesinin yeki kolın kapsı-
ra ustap turıp:*

-*Jeşeşetay, umitpaspın! Ölsem de
umitpaspın osı jaksılığındı! – dep koş-
tastı”. (Abay yengesinin iki elini sıkıca
tutarak: - Yengeciğim, unutmayaca-
ğım! Ölsem de unutmayacağım bu iyi-
liğini! diyerek vedalaştı) (Avezov 1997:
190).*

*Jengenin “jeşeş” olarak kulla-
nımına da sık rastlanır. Jeşeşe söz-
cüğündeki “-şe” yapım eki günümüz
Türkçesinde isimlere küçültme ifade-
sini katan -ca, -ce, -ça, -çe yapım ekidir
ki jeşe kelimesine eklenerek “jeşeşe”
yapar ve sevgi, samimiyet anlamı ka-
tar.*

Kazakçada evlilik yoluyla oluşan akrabalık münasebetlerini gösteren isimler çoktur. Bunlar anlamları ve kullanım çerçevesine göre gruplandırılarak belli bir sistemi oluşturmaktadır. Örneğin ailenin gelini, eşinin akrabalarına *kayın ata* (kayınpeder), *kayın ene* (kayınana), *kayın ağa*, *kayın apke*, *kayın apa*, *kayın siñli*, *kayın ini* (kayın), *kayın bike*, *kayın jurt*, vd. gibi *kayın* kelimesine eklenerek oluşturulan isimler kullanarak hitap eder. Kazak geleneğine göre kadın, kocasının küçük kardeşine *kayın* der. Aynı zamanda aile bireylerini ve köy ahalisini doğrudan isimleriyle çağırarak yerine uygun bir lakap kullanımı (at tergeu) da vardır. Bunlar kişilerin yaşları ile otoritelerine, huyları ile dış görünüşlerine, meslekleri ile görevlerine göre verilir. Örneğin *kenje bala* (ufaklık, küçük çocuk), *mırza bala* (cömert çocuk), *külinköz* (güler gözlüm), *aynamköz* (ayna gözlüm), *jaksım* (gü-

zelim), *erkem* (nazlım), *erke bala* (nazlı çocuk), *jaksı ağa* (güzel ağabey), *ülken ağa* (büyük ağabey), *kara bala* (kara oğlan/esmer oğlan). Örneğin: Abay Jidebay’daki büyük eve geldiğinde ev ahalisi onu görüp sevinç ve heyecanla:

-*Koñır kozım!... Abayjan! -dep da-
burlay söylep erekşe şat bop karşı aldı.
(Esmer kuzum!... Abaycan! –deyip yük-
sek sesle konuşup sevincini bu şekilde
göstererek karşıladı) (Avezov 1997:
116). Büyük evin ahalisinin sevgiyle
Abay’a Koñır kozım/esmer kuzum de-
meleri, Abay’ın esmerliğini ve yaşça
küçük olduğunu ifade etmektedir.*

-*Al, erkem, küyeu kalay eken?
Unattın ba?-dep suradı. (Evet, naz-
lım, güvey nasılmış? Beğendin mi?
diye sordu) (Avezov 1997:202). Burada
Dilda’ya (Abay’ın eşi) en yakın yenge-
si gerdek gecesi sabahı görünçesine
(Dilda’ya) adını söylemeden “*erkem
yani nazlım*” diyerek Abay’ı beğenip
beğenmediğini soruyor. Yenge ve gö-
rümce ilişkisini ve *at tergeu* geleneğini
burda açıkça görebiliriz.*

Kazak geleneklerindeki “tabu”, eskilerden süregelen mitolojik inanışlara bağlı olarak hâlâ yerini korumaktadır. Lakap ve ad verme esnasında kişi adları kısaltılır ya da hiç kullanılmaz, böylece yukarıda geçen hitap isimleri ortaya çıkar. Bu olgunun, dil ile maneviyatın etkileşimi sonucunda ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Ad verme esnasında duygu ve heyecan ön plana çıkmaktadır (Shadkam, 2010: 9).

Türkçede küçük çocuklara karşı samimiyet, sevme ve şımartma isteğini gösteren *çocuğum*, *oğlum*, *yavrum* vd. gibi kelimeler kullanılıyorsa, Kazakçada *balam*, *ulım*, *kızım*, *balakay*,

köketay, gibi akraba isimleri hitap için de kullanılır; *nemere* (*torun*), *şöbere* (*torunun çocuğu*) sözcükleri yalnız akrabalık münasebetini bildiren isimlerdir; yani hitap, seslenme ifadesi olarak kullanılmaz. Hitap için *bala* sözcüğü *balam*, *balam-au*, *balam-ay*, *balakay* şekillerinde de kullanılır. Örneğin: Kazıbekbi daha çocukken babasına Tölebi'nin yanına gidip sohbetini dinlemek onunla tanışmak istediğini ısrarla söyleyince babası ona:

-*Oybay, balam-au, ol ülken kemenger kisi, ne dep barasın, aldında söz taba almay külki bolarısın, barma,- deydi. (Eyvah yavurucağım, o çok büyük bir usta, karşısına nasıl çıkacaksın, önünde söz bulamayıp/konuşamayıp maskara olacaksın, gitme demiş.)* (Kakışov 1992: 25). Kazıbekbi'nin babası Tölebi'nin konuşma ve doğaçlamada çok güçlü ve tecrübeli biri olduğunu biliyor ve daha çocuk olan Kazıbek'in onun karşısına çıkmasına kıyamamaktadır. Bu yüzden "balam-au" ifadesinde sevgi, hitap ve acıma duygusu yüküldür. Türkçede bu duygu "yavrucağım" kelimesi ile ifade edilir.

Akraba, aile ilişkilerine işaret eden dil birimlerinin duygu bildirme görevi de önem arz etmektedir. Bunlar yenge ile kayın, ağabey ile ini, anne ile çocuk, baba ile oğul arasında bağ oluşturmak için son derece önemlidirler. Bunların insanın iç dünyasının, akrabalık duygularının, saygı hissi ile dünya görüşünün olumlu yönde gelişmesi yolunda son derece etkili ve söz kudretini net biçimde gösteren dil enstrümanları olduklarını söyleyebiliriz.

Sonuç

Sonuç olarak Kazakçanın söz varlığında bulunan akrabalık isimlerinin, hitap ve seslenme amacıyla kullanılan bazı örnekler dışında (apay, ağay, karımdas gibi) sahip olduğu anlamlardan uzaklaşmadan ve anlam genişlemesine maruz kalmadan esas anlamlarını koruduğunu söyleyebiliriz.

Kazakların jiyenlerinin (yeğenlerinin) başka yabancı kandan ve soydan olduklarını hissettirmemek için "nağışı-jiyen" ilişkisine çok önem verilmiştir. "Kırk serkeş verme" geleneği, jiyenlerin nazının geçmesi, dayıların jiyenlerin isteklerini yerine getirmeleri gibi gelenek de bunun bir göstergesidir. Burada yani akrabalık ilişkisinde ve akraba isimlerinde Kazakların kız çocuklarını erkek çocuklardan aşağıda görmesi gibi bir davranıştan kaynaklandığını düşünmek doğru olmaz. Konargöçer yaşam sisteminde, insanların dayanışma ve hayatta kalma çabasında, toplum birliği ve beraberliğini korumada, toplum üyelerinin sahip olduğu konumu net ve açık belirten bu akrabalık ilişkileri ve sınıflandırmalar da gerek jiyen-nağışı, gerek ağayın-tuwıs, gerek yedi göbek sayma, gerek *at tergeu*, gerek baibişe ve tokal ilişkisi olsun, hepsi Kazak kültüründe bireylerin toplumdaki yerini, görevini, vazifesini, birbiriyle olan ilişki ve konumunu sistematik bir şekilde sergilemektedir. Aslında yukarıda da belirtildiği gibi akrabalık ilişkisi ve akrabalık isimleri, Kazakların yaşam tarzı ve hayatta kalma mücadelesinin tarih boyunca edindiği tecrübelerle dayanarak saygı ve sevgi temelinde dayanışmalarını günümüze kadar sürdürdüğünü sergilemektedir.

Akrabalık isimleri dil, aile ve akraba ilişkilerinde esas olarak üç yön- de görev yapmaktadır: 1- düzenleyici, yani bireyin ailedeki konumunu, görevini, yakınlık derecesini belirlemede; 2- dilde yani konuşmada şahısların yaşına, cinsiyetine göre hitap ve seslenme ifadesi olarak kullanmada; 3- duygusal, yani aile bireyleri ile akrabalar arasında yakınlık, samimiyet, saygı, kardeşlik duygularını aşılama.

Dolayısıyla küreselleşme sürecinde millî değerlerimizi ve kültürel özgünlüğümüzü korumak, diğer Türk halklarıyla yakınlaşmak ve güçlü bir bağ kurmak, Türk dünyasının bütünlüğü için temel faktörlerden biri olan akrabalık isimleri; linguistik, etnolinguistik, psikolinguistik ve kültüroloji açısından yapılacak birçok araştırma- ya konu olabilmektedir.

NOTLAR

- 1 Amengerlik: Kazaklarda çok eskiden beri devam eden geleneklerinden biri. Kadını ölen eşinin yerine geçip himayesine ve nikâhına alabilen kişi "amenger"(Haydar, 2009:318), kadının ölen eşinin kardeşi ya da ağabeyi ile evlenip himayesine geçmesini sağlayan Kazak geleneğinin adı (Alimbay, 2017: 451).
- 2 Sözcüklerin anlamları "15 ciltlik Kazak Adebî Tilinin Sözlüğü"nden alınmıştır.
- 3 Kırk serkeş verme: Kazak geleneğinde nağâşî ile jiyen arasında saygı, sevgi ve mizaha dayalı ilişki çerçevesinde, jiyenin nağâşîdan çok pahalı ve değerli 3 şeyini alabilmesidir (Uali vd., 2013: 873).

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan. *Türkçe'nin Sözcükleri*. Ankara: Engin Yayınevi, 2000.
- Alimbay N. ve diğerleri. Kazakistan Etnografyalık Kategoriyalar Uğımı men Ataularının Dasturly Juyesi. I-IV cilt. Almaty: "Alem Damu İntegratsiya", 2017.
- Argynbayev H. A. Kazak Otbasy. Almaty. Kaynar Yayınevi, 1996.
- Argynbayev H. A. Kazak halkyndagy semiya men neke, Almaty: Gylym Yayınevi, 1973.

- Auezov, Muhtar. Abay Joly. Almaty: Jetý Jarǵy yayınevi, 1997.
- Diuanova R. K. "Kazak Tilindegi Tuwıstık Ataulardyn Maǵnalyk Kurulumy men Leksikografıyalanu Erekselikteri" (Doktora Tez Özeti) Almaty: Ahmet Baytursunul Dilbilim Enstitüsü. 2010. s: 11-13.
- Diuanova R. K. "Tuwıstyk ataulardy leksikografıyalau turaly. Izvestiya NAN RK seriya filologiya. 2010/1. s: 90-93.
- Emiroǵlu, Selim. "Türkçe Sözlükteki Akrabalık Adlarının Tasnifi", Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 7/4, Fall 2012. Ankara. s. 1691-1710.
- Güner, Dilek Fiğen. "Altay Türklerinde Akrabalık". Ahmet Bican Ercilasun Armağanı (Ed. Ekrem Arıkoǵlu) Ankara: Akçağ Yay. 2008, s. 541-563.
- Haydar Abdüali. *Kazaktar Ana Tili Aleminde. Etnolingvistiklik Sözdik*. 1. Cilt. Almaty: 2009.
- Iskakov Ahmedi, Uali N., Kazak Adebî Tilinin Sözdigi (15 cilt), Almaty: Arys, 2006-2011.
- İlminski N.İ. "k İzuceniyu Kirgizskago nareçiya". Kazan: Kazan Üniversitesi Basımevi. 1860.
- Kakişov T, Beyler Sözü. Almaty: Kazak Üniversitesi yayınevi. 1992.
- Nirun, Nihat. *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi yayınları. 1994.
- Shadkam Zubaida, Demren Ö. "Türkçe ve Kazakça Alkış-Kargış Söyleme Geleneğinin Psikodinamiği Üzerine Sosyolingvistik Bir İnceleme". *Türkbilim*. 2017/34. s. 179- 188.
- Shadkam, Zubaida. "Kazak jâne Türk Tilderinde Tuystık Katınastı Bildiretin Sözder jâne olardıń appelyativtik kızmeti" (Kazakçada ve Türkçede Akraba İsimler ve Apelyativ görevi), Akikat, Almaty: 2010. s. 9-12.
- Tomanov, Marhabat ve Sayrambayev T. *Kazirgi Kazak Tilindegi Karatpalar*. Almaty: Kazak Memlekettik Üniversitet yayınevi. 1980.
- Uali Nurgeldi, Şoybekov R, "Kazak Sözdigi (Kazak tilinin birtomdyk ulken sözdigi)". Almaty: Daur yayınevi. 2013.